

1. Історія вчень про державу і право. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
2. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України / В. М. Нічик. – К., 1997. – 328 с.
3. Наливайко Д. С. Козацька християнська республіка / Д. С. Наливайко. – К., 1993. – 495 с.
4. Феномен Петра Могили (Бібліографія. Діяльність. Позиція) / В. Климов, А. Колодний, А. Жуковський та ін. ; [відп. ред. В. Климов]. – К., 1996. – 270 с.

V. Tkachenko

IDEAS OF THE STATE CREATION OF PETRO MOHYLA

In the article probed state and legal thought of Petro Mohyla. Strong state power, a well-educated and volitional ruler are the basic ideas of Petro Mohyla in reflections about state.

Keywords: ideas of the state, law, idea of strong state power.

УДК 342.7:342.53(477)

Венгер В. М.

ПРАВО НА ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ ТА ПРЕДСТАВНИЦЬКИЙ МАНДАТ

У статті здійснено аналіз парламентського законодавства України у його взаємозв'язку з правом на людську гідність. Сформульовано основні недоліки української моделі парламентського мандата з погляду міжнародних актів про права людини.

Ключові слова: парламент, представницький мандат, парламентська фракція, право на людську гідність.

Парламентське законодавство України після внесення змін до Конституції України у 2004 р. дістало новий напрям розвитку, який має на меті політичну структурування законодавчого органу та всього суспільства.

Нова редакція статей 81 та 83 Конституції України, а згодом і глава 12 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [1] закріпили кардинально інший тип парламентського мандата, який вирішальним чином вплинув у цілому на діяльність Верховної Ради України та правові засади її функціонування. В українському парламентському законодавстві створено специфічну модель політичних парламентських об'єднань, яку за її визначальними ознаками не можна віднести до жодної з уже існуючих в практиці світового парламентаризму. Саме цей аспект зумовлює специфічність природи та ознак наявного представницького мандата. Він потребує досить детального аналізу на відповідність фундаментальним принципам, закладеним у Конституції України, та оцінки щодо співвідне-

сення з ключовими вимогами демократичного суспільства, сформованими авторитетними міжнародними організаціями.

На сьогодні в українському парламенті діє так званий партійно-імперативний мандат [2], який перетворив право народних депутатів України створювати політичні парламентські об'єднання на їхній обов'язок увійти до фракції, створеної на основі виборчого списку партії (блоку політичних партій). Невходження парламентаря до сформованої таким чином парламентської фракції або вихід із неї, відповідно до п. 6 частини другої статті 81 Конституції України, є підставою для дострокового припинення повноважень народного депутата України [3]. Важливим є те, що в такому разі рішення про дострокове припинення повноважень приймає не сам парламент, а вищий керівний орган відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій).

Фактично мова йде про відповідальність депутата перед політичною силою, за списками якої його обрано до парламенту. За своїм змістом

та метою така відповідальність є політичною, але забезпечується правовим інструментом – загрозою втрати мандата. Логічним буде питання про співрозмірність мети та засобу її досягнення. Видається не виправданим використання правового інструменту такої ваги для забезпечення внутрішньофракційної дисципліни. Політичні цілі повинні забезпечуватись співрозмірними політичними інструментами.

На недосконалість такого правового механізму неодноразово звертала увагу Європейська Комісія за демократію через право (Венеціанська комісія). Вперше висловлено негативні зауваження щодо аналогічної моделі побудови відносин «депутат–фракція» ще у Консолідованому висновку щодо проекту конституційної реформи в Україні від 6–7 липня 2001 р. Комісія зазначила, що «...членство в парламентській групі чи блоці не має того самого статусу, що й статус депутата, обраного народом. Ця відмінність є вирішальною для парламенту, який представляє народ, депутати якого підкоряються їхньому сумлінню та присязі» [4]. Аналогічні положення містились й у Висновку Комісії щодо трьох проектів законів «Про внесення змін до Конституції України», схваленому на 57-й пленарній сесії 12–13 грудня 2003 р. Принципово важливим є те, що більшість членів Комісії висловлювалась за те, що відповідні зміни до Конституції призведуть до нівелювання або заміни суті вільного представницького мандата, що прямо суперечить демократичним основам публічного управління.

Остаточну та неоднозначну позицію зайняла Комісія, аналізуючи вже прийняті зміни до Конституції України 2004 р. Зокрема наголошувалось, що відповідні зміни статті 81 Конституції нівелюють правило «...член парламенту повинен представляти народ, а не його партію» [5]. Таким чином визнано, що наявна в українському законодавстві модель побудови фракцій суперечить основним демократичним вимогам до організації та діяльності законодавчого органу.

Своєю чергою, «дієва політична демократія», відповідно до преамбули Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, є основою для найкращого забезпечення прав людини. Тобто ефективність діяльності державних інститутів зумовлює ефективність гарантування непорушності прав людини, і це цілком правильно. Більше того, Європейський Суд з прав людини констатує, що «Конвенцію було розроблено для підтримки та становлення ідеалів і цінностей демократичного суспільства» [6].

Стаття 3 Першого Протоколу до вищезгаданої Європейської Конвенції передбачає право на вільні вибори, результатом яких має бути вільне вираження думки при обранні законодавчого органу [7]. Ця норма передбачає прямий вплив

громадян на формування парламенту, а отже й участь в управлінні державними справами через представника. Недемократичність функціонування цього інституту, як це має місце в українській реальності, призводить до порушення фундаментального громадянського права людини на участь в управлінні державою.

Це право, у більш деталізованому вигляді, закріплено в статті 21 Загальної декларації прав людини та статті 25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Зокрема, останній акт містить таке формулювання: «...без необґрунтованих обмежень право і можливість: а) брати участь в управлінні державними справами як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників» [8]. Преамбула цього ж пакту стверджує, що закріплені цим актом права «...впливають з властивої людській особі гідності» [8]. Отже, цілком логічним є висновок, що необґрунтовані обмеження в реалізації права особи на участь в управлінні державою в основі своєї порушують право людини на гідність.

Право на людську гідність є надзвичайно універсальним та охоплює своїм розширеним змістом практично всі права людини. Адже воно передбачає насамперед повагу людини до самої себе, усвідомлення та реалізацію правосуб'єктності індивіда.

Наукові дослідження цього права є комплексними та охоплюють одразу кілька галузей права. Основні теоретичні дослідження здійснено в теорії та філософії права, конкретні практичні аспекти реалізовано в цивільному праві, а на сьогодні особливо активним постає міжнародно-правовий аспект – захист права на людську гідність Європейським Судом з прав людини. Практика цього Суду висвітлює це класичне право в дещо інших тонах, що надає йому додаткових значень та аргументації. Такий широкий підхід до тлумачення прав людини дає змогу поєднувати їх зі, здавалося б, непоєднуваними сферами правового регулювання, як-от право на людську гідність та парламентське право. Для такого аналізу потрібне абстрагування та осмислення конкретного права не окремо, а сукупно з похідними від нього правами та наслідками його впливу на суспільні відносини.

Право на людську гідність, на перший погляд, мало пов'язане з парламентським правом, а тим більше з практикою парламентаризму, яка є явищем не стільки правовим, скільки політичним. Проте людська гідність – явище досить складне та багатоаспектне і в основі своїй – «...внутрішня оцінка нею (людиною. – В. В.) власної цінності, яка ґрунтується на схваленій домінуючою частиною суспільства моральній самосвідомості та готовності її охорони за будь-яких умов, а також очікування з цього приводу

поваги з боку інших» [9, с. 92]. «Гідність – це моральна риса, яка відображає унікальну неперевершену цінність людини, і з моменту народження кожної людини її гідність є однаковою та “рівною” з гідністю усіх інших людей» [10, с. 38].

Тобто, крізь призму гідності можна оцінювати майже кожне право, рівень його реалізації та ефективності, а головне – відповідність такого права моральним засадам суспільства. Критерій «моральності» обумовлює всі права, адже тільки так вони можуть бути сприйняті людиною як реальні та актуальні. З цього погляду цілком слушно видається думка, що людська гідність «...розглядається як джерело прав людини, тобто підноситься на рівень принципу права» [11, с. 185]. Такий підхід відображено в цитованому Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, й це цілком правильно.

Отже, наявні в українському парламентському законодавстві особливості представницького мандата, які відповідальність депутата перед виборцями обмежують його відповідальністю перед політичною партією, опосередковано впливають на властиву людській особі гідність. Йдеться про те, що пряме активне виборче право втрачає свій зміст, адже легітимуючий зв'язок «виборець–депутат» розривається опосередкованою ланкою – політичною партією.

На перший погляд, думка про зв'язок права на людську гідність та основ управління державою є надто теоретичною й абстрактною. Проте україн-

ський досвід має реальні приклади на її підтвердження. Мова йде про події листопада–грудня 2004 р., коли порушення виборчого законодавства зумовили масові протести людей, несприйняття результату, який, на їхню думку, суперечив істині. За таких умов «людська гідність змушує громадянина діяти, ставати на заваді порушенням принципів і основ демократичного ладу, протидіяти будь-яким утискам свободи» [12].

Звісно, що при визначенні правових основ формування та функціонування парламенту як політичного органу є припустимим, а подекуди й необхідним, дотримання принципу політичної доцільності. Проте є певна межа, по досягненні якої право повинно втручатися й превалювати над політичною доцільністю. Таку межу слід визначити з огляду на практику Європейського Суду з прав людини щодо схожих ситуацій, яка власне зводиться до формули «необхідне та допустиме в демократичному суспільстві».

Якщо погодитися з такою позицією, то українське парламентське законодавство є вкрай незадовільним, оскільки перетнуло вказану межу, на що неодноразово звертав увагу досить авторитетний інститут Ради Європи – Венеціанська комісія. Саме тому цілком правильним буде відмовитися від закріпленого сьогодні в Конституції України партійно-імперативного мандата та закріпити нову модель, яка б ураховувала вищезазначені вимоги та давала змогу ефективно забезпечувати й здійснювати права людини.

1. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» // Голос України. – 2010. – 17 лютого. – № 28.
2. Окрема думка судді Конституційного Суду України В. М. Кампо до Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення зміни до Конституції України (щодо обмеження депутатської недоторканності) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 10 вересня 2008 року N 2-в/2008.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – 23 липня. – № 30. – Ст. 141.
4. Consolidated Opinion on the Ukraine Constitutional Reform Project adopted by the Venice Commission at its 47-th Plenary Meeting (Venice, 6–7 July 2001), CDL-INF (2001)11.
5. Opinion on the amendments to the Constitution of Ukraine adopted on 8.12.2004, adopted by the Commission at its 63-th Plenary Session (Venice, 10–11 June 2005), CDL-AD (2005) 015.
6. Yazar and Others v. Turkey (Applications nos. 22723/93, 22724/93 and 22725/93), 09.04.2002.
7. Протокол до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод // Офіційний вісник України. – 2006. – 23 серпня. – № 32. – С. 453, ст. 2372, код акта 36905/2006.
8. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 р.
9. Гришук О. В. Людська гідність в праві: філософські проблеми / О. В. Гришук. – К.: Атіка, 2007. – 432 с.
10. Курило Т. В., Татарин І. І. Еволюція інституту прав людини / Т. В. Курило, І. І. Татарин // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 2. – С. 35–41.
11. Філософія права: проблеми і підходи: навчальний посібник для студентів спеціальності «Правознавство» / [за загальною редакцією П. М. Рабіновича]. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, юридичний факультет, Лабораторія дослідження теоретичних проблем прав людини, 2005. – 332 с.
12. Тимчук Л. В. Підхід людського виміру в нових концепціях державного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2007-1/txts/07tlvkdu.htm>. – Назва з екрана.

V. Venger

RIGHT TO HUMAN DIGNITY IN PARLIAMENTARY PRACTICE

The article is analyzing the parliamentary legislation of Ukraine in its relationship with the right to human dignity. Here are formulated the main drawbacks of Ukrainian model formation and functioning of parliamentary fractions in terms international instruments on human rights.

Keywords: parliament, representative mandate, parliamentary group, right to human rights.